

FRØÐI

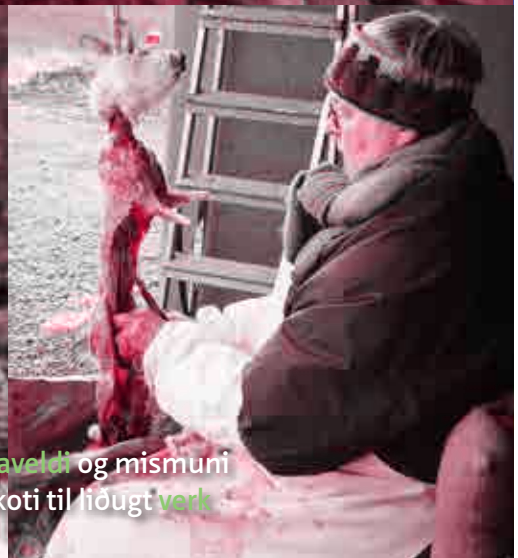
2 / 2014

19. ÁRG.

KR. 48,-

Vangamynd: Dorete Bloch

Hevur granskað alt annað enn fisk

- + Vilja loysa gátuna um Parkinson + Grundarlagið undir fámannaveldi og mismuni
- + Føroyskar bókmentir sum heimsbókmentir + Bókin – frá hugskoti til liúgt verk

GREINARØÐ Í 6 PØRTUM: STEINRENNINGAR OG AÐRIR DÝRGRIPIR AV LANDGRUNNUM

Funnu steinrenning av súgdjóri vestan fyri Mykines

Fyrsta føroyska steinrenningin av súgdjóri varð funnin vestan fyri Mykines fyri átta árum síðani av Bjarna Jacobsen. Hetta hevur veruliga latið eyguni upp fyri at kanna, hvørjar aðrar spennandi jarðfrøðiligar „hjáveiður“, ið føroysk fiskifør o.o. fáa upp á dekkið. Mesti parturin av gróti og øðrum ólívrunnum tilfari fer fyri tað mesta beina leið fyri borð aftur, men lukkutíð hava fleiri eisini eyguni eftir hesum vísindaliga tilfeingi.

Jens-Kjeld Jensen

nolsoy@gmail.com
sjálvlærdur náttúrufrøðingur, Náttúrugripasavnið/Søvn Landsins

Uni Ártung

uni.arting@jardfeingi.fo
jarðfrøðingur á Jarðfeingi og adjunktur í jarðfrøði á Fróðskaparsetur Føroya

Áhugin birtist

Steinrenningar (en. fossil) úr Føroyum ella av landgrunnum kring oyggjarnar er eitt evni, ið lítið er skrivað um, og hetta vilja vit í hesi greinarøðini seta sjóneykuna á. Samstundis vilja vit varpa ljós á ymisk spennandi fyrbrigdi í føroysku jarðfrøðini, eitt nú steinrenningar av trøum og avrit av ymiskum plantuleivdum. Hetta verður gjørt við eini greinarøð í seks pørtum, har ið vit fara at greiða nærri frá ymsu sløgunum av steinrenningum, og um spennandi lutir, vit hava fingið frá sjófólki og øðrum við eyga fyri tilfikum áhugaverdum fyrbrigdum.

Tað er eingin ivi um, at fleiri dýrgripir óiva fara at koma undan kavi, um enn fleiri veiðimenn hava eyguni eftir grótinum, ið kemur á dekkið, tá fiskað verður undir Føroyum. Og vit hava veruliga fingið vón um hetta, eftir at Bjarni Jacobsen (*Sí mynd 1*) fann skøltin av einum steinrunnum nevhvali á svartkalvaveiðu vestan fyri Mykines í 2006. Eftir at Bjarni gjørdi vart við henda forvitnisliga fund, hava

Mynd 1: Bjarni Jacobsen við steinrunna nevhvalaskøltinum, ið hann fekk á dekkið vestan fyri Mykines í 2006.

fleiri fólk vent sær til okkara við spennandi lutum, ikki allir úr føroyska sjóøkinum, men eisini frá fleiri av fjarleiðunum, ið føroysk fiskifør og sjómenn sigla á. Endamálið við hesi greinarøðini er sostatt eisini at eggja fólki at boða frá og lata okkum frætta um enn fleiri spennandi lutir.

Steinrenningar úr niðurlenska partinum av Norðsjónum

Í hesum samanhangi kann tað vera vert at tríva í eina serstaka søgu úr Niðurlondum. Her fingur sjómenn ferð eftir ferð stórar beinagrindir í trolíð og fingur við nógvum stríði baksað fongin fyri borð aftur. Hetta var vanliga til stóran ampa fyri arbeiðið umborð, og ikki fyrr enn serfrøðingar (paleontologar) og „amatør–steinrenningasavnarar“ gjørdust varugir við hetta, varð hesin ótrúligi dýrgripur virðismettur og tikin við til lands. Í dag, 40 til 45 ár seinni, verður mettt, at eini 200 tons av steinrenningum eru komin upp á land sum hjáveiða har á leiðini. Har ímillum eru eini 15.000 mammut-tenn, partar av lodnum nashyrningi, leyvum, bjarnum, villum hestum, bisonoksum, elgum, reinsdjórum, hýenum, úlvum, ja sjálvt steinrenningar av einum neander-talara. Allir hesir ómetaliga virðismiklu vísindaligu dýrgripir stava frá súgdjórum, ið fyri umleið 10.000 til 50.000 árum síðani búleikaðust á slættlendinum, har Norðsjógurin er í dag.

Vit vænta ikki at tað eru eins stórar mongdir av steinrenningum á føroyska landgrunninum, einamest tí at jarðfrøðiligu fortreytirnar fyri tilíkkum steinrenningum ikki tykjast eins góðar her, sum í Norðsjónum. Men hóast hetta, bera vit ótta fyri, at týðandi dýrgripir av havsins botni gleppa okkum av hondum, um vit ikki geva okkum far um hetta.

Steinrenningar – hvussu verða tær til?

Flestu okkara kenna steinrenningar av risastórum dinosaurum, mammuttum og øðrum fornum verum. Hetta eru fyri størsta partin dømi um steinrenningar, ið vit enn ikki hava funnið á okkara leiðum og neyván fara at finna uppi á landi í Føroyum. Men ymisk merki og leivdir frá vøkstri, plantum og skógi eru tó at finna her í ríkiligt mát.

Orðið steinrenning (fossil) merkir nakað, sum er „runnið“ í stein, ella blivið til stein. Steinrenningar eru leivdir ella merkir av plantum og djórum, ið vóru til fyri langari tíð síðani, og sum ikki eru heilt tærð ella máað burtur og tískil enn síggjast sum partur av ella sum merkir í grótinum. Ein steinrenning kann hava sín uppruna í leivdum frá sjálvum djórinum ella í sporum, sum djórið hevur sett eftir seg, sonevndar sporsteinrenningar (en. trace fossils). Fyri at ein planta ella eitt djór við tíðini ikki skal fúna heilt burtur og hvørva krevst, at hon lutfalsliga skjótt verður huld av øðrum tilfari,

Mynd 2: Leirgrýti við steinrunnum avriti av bløðum frá plantuni Metasequoia, funnið úti í Mykinesi.

Mynd 3: Steinrunnin bløð í loftinum á “zeolittholuni” í Nólsoy. Avritini eru hvørt sær umleið 50 cm long og eini 7 cm breið, har tey eru breiðast. Steinrenningarnar síggjast sum ein tunnur svartur kolfilmur í tí reyða royðugrótinum.

Keldutilfar

ELLIS, D., BELL, B.R., JOLLEY, D.W. and O'CALLAGHAN, M., 2002. The stratigraphy, environment of eruption and age of the Faroes Lava Group, NE Atlantic Ocean. The North Atlantic Igneous Province. Stratigraphy, Tectonic, Volcanic and Magmatic Processes. Geological Society, London, Special Publications, 197, 253-269.

oftast fínum leiri ella móru á botni í sjógvi ella vøtnum, har innihaldið av súrevni (ilt) er lítið. Í eini langari evnafrøðiligari tilgongd kunnu t.d. beinagrindir, skeljar og aðrir harðir partar av djór-um, ella træbular o.a.m. av plantum, sum frá líður seinni verða skift út við onnur, meira mótstøðufør evnir, men upprunaskapið kann verða varðveitt. Í serligum førum kunna eisini bleytir partar av djór-um, so sum vøddar, fjarðar o.a. verða varðveittir, men tað er sera sjáldsamt.

Føroyskar steinrenningar

Steinrenningar, sum eru at finna í føroysku fláarøðini, kunna í høvuðsheitum býtast í tveir bólkar. Tann fyrri bólkurin er at finna í legugróti („royðugróti“) millum tær meira føstu basaltfláirnar. Royðugrót er harðnað bland av legugrýti, sum stavar bæði frá eldgosum (gosøska) og tærdum basalti og øðrum leysum tilfari, leiri, sandi og grúsi, sum er borið við vindinum ella skolað við áum út á sjógv ella í vøtn. Vanligastu steinrenningarnar í hesum førum eru avrit av bløðum (*sí mynd 2 og 3*) og øðrum plantuleivdum. Hesar steinrenningar finnast bæði sum avrit, har einki er eftir av plantuni

Mynd 4: Avrit av fornum viðarbuli, ið varð kolaður upp av grótbræðingini, sum floymdi út yvir skógarvaksið lendi. Avritið er umleið 30 cm breitt og ein góðan metur til longdar/dýpdar. Myndin er frá vegskurðinum við Sundsháls uppi á oyggjarvegnum á Streymoynni.

Mynd 5: Nærmynd av einum avriti av bærkinum á einum uppkolaðum viðarbuli. Myndin er frá Gróthúsurð á Sandi.

sjálvari (*Mynd 3*), og sum tunnur kolfilmur, ið stavar frá lívrinna tilfarinum í plantuni (*Sí mynd 4*).

Hin bólkurin fevnir um steinrenningarnar, ið eru at finna í sjálvum basaltfláunum. Her er talan um bæði „negativ“ og „positiv“ avrit frá størri vøkstri, trøum og greinum. Hesi avrit verða til, tá ein flótandi grótbræðing (lava) skjótt stadnar um ein viðarbul. Sjálvur viðarbulurinn verður kolaður upp alt fyri eitt, og eftir er bert eitt sokallað negativ avrit. Á mynd 4 og 5 síggjast dømi um tílíkt avrit ávikavist av viðarbuli og av uppkolaðum bærki. Mynd 4 er frá vegskurðinum á Sundshálsi uppi á oyggjarvegnum á Streymoynni, meðan mynd 5 er frá urðini við Gróthúsvatn á Sandoyinni. Seinastu árin hava jarðfrøðingar og onnur áhugaði fólk funnið alsamt fleiri dømir um tílík avrit í føroysku náttúruni. Umframt at vera áhugaverdar í sjálvum sær geva hesar steinrenningar okkum eitt gott innlit í bæði veðurlagið og fornlandslagið, tá ið Føroyar vórðu til. Vit vilja fegin frætta um fleiri tílík dømi, um onkur lesari kennist við tílík fyrbrigdi.

Komandi greinar

Næsta grein í røðini fer at geva eina nærri lýsing av steinrenningini, sum Bjarni Jacobsen fekk á dekkið á sumri í 2006.